

„Darwinizmus je mrtev“ – a co dál?

EMANUEL RÁDL: Dějiny biologických teorií novověku.

I. Od renesance na práh 19. století (přeložili Zuzana Škorpíková a Tomáš Hermann); II. Dějiny teorií v biologii 19. století (přeložili Zuzana Škorpíková, Tabita Landová a Ivan Landa)

Academia, Praha 2006, cca 900 stran, ISBN 80-200-1363-6; k vydání připravili a poznámkami opatřili A. Markoš, T. Hermann a Z. Neubauer

Téměř přesně před sto jedním rokem, v červnu 1905, psal filozofující zoolog, jednatřicetiletý soukromý docent české Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze Emanuel Rádl (1873–1942) předmluvu k prvnímu dílu knihy, jejíž úplný český překlad, komentovaný a doplněný o novější literaturu, nyní vychází. Monumentální výklad dějin biologického myšlení nakonec v celém rozsahu obsáhl období od renesance až po začátek 20. století; výklad osobitě pojatý a bezprecedentně nový, čtivý skoro jako detektivní příběh – ve své době stejně jako dnes. Z knihy se právem stalo světově proslulé dílo, které bylo zpřístupněno čtenářům německé, anglosaské i iberoamerické jazykové oblasti a které patří dodnes ke klasickému fondu této tematiky; ovlivnilo řadu filozofů a historiků, zabývajících se zejména vznikem vývojových teorií a darwinizmu. Kniha rozhodně není tím, co si obvykle pod dějepisem vědy představujeme – suchým výčtem dat, jmen a událostí.

Za jednotlivými výklady a smělými soudy stojí neustále Rádlovy vlastní nezodpovězené otázky, kterými byl k psaní díla přiveden: Co je život a co věda o životě? Jaké představy a předpoklady stojí za přístupem k životu v té či oné historické epoše, u toho kterého badatele? Tento přístup k dějinám vědy a myšlení, neustále se tážící po povaze vědecké pravdy, po smyslu všech těch minulých vědeckých projektů a zápasů, po jejich souvislosti s naším dnešním porozuměním životu, je tím, co činí Rádlovu knihu tak podivuhodně živou a podnětnou dodnes a právě dnes.

V dnešním uspěchaném, na úspěch zaměřeném prostředí se dějiny biologie často omezují na krátké, zdvořilostní úvody k učebnicím, do omrzení opakující dobře známé pravdy, a k tomu se zmíní asi tucet jmen z dob minu-

lých. Mezi nimi vždy budou zastoupeni Darwin, Mendel a Watson s Crickem, k nim se připojí pár dalších podle zaměření dané učebnice; v našich krajích bývá slušné vzpomenout i nějakého toho Čecha. Všechny tyto postavy nám však z čistě praktického hlediska mohou být lhostejné, při svém „dělání biologie“ se bez nich snadno obejdeme. Je dobré o nich vědět, ale čím je? – proč? Máme jiné starosti než se dozvídat, co ti „staří“ na rozdíl od nás ještě nevěděli a v čem se dosud mýlili, nebo naopak si potvrzovat, co dnes platného ta či jiná „pokroková postava minulosti“ už znala a zastávala. Nenapadne nás, že by staří mohli vědět také něco, co pro změnu nevíme zase my; cosi, co bylo zapomenuto nebo zůstalo nepochopeno – vždyť věda využívá jen to, co se jí právě hodí, co je užitečné a funkční.

Vědec se obvykle nezajímá o minulost vlastní vědy, neboť se domnívá, že jeho věda stojí na vrcholu dosavadního vývoje a že své současné vědění čerpá přímo ze skutečnosti. „Ve vědě, na rozdíl od filozofie, lze jasně prohlásit, že některé hypotézy jsou už dávno mrtvé a že nemá smysl hádat se s jejich autory“ – tento současný výrok jednoho významného a u nás populárního biologa přesně vystihuje rozšířené přesvědčení, že věda jen postupně a stále dokonaleji odhaluje to, co tady – v zahalenosti – vždy už nějak bylo, patilo, fungovalo a čekalo jen na svoje objevení či rozšířování. Vědce proto nemusí zajímat, jak totéž horšími metodami a technicky méně kvalitními přístroji poznávali vědci dřívější.

Rádlovo hledisko je právě opačné: Žádná z hypotéz nemusí být ještě mrtvá a hádat se s jejich autory smysl má. V předmluvě k 1. vydání prohlašuje: „Dnešní biologie nezávisí jen na svém pravém objektu, tedy na struktuře, způsobu života, vývoji organismů apod., nýbrž je bytostně závislá také na způsobu, jak biologii chápali naši předchůdci.“ A doplňuje v předmluvě k 2. vydání: „Zkoumání přírody je lidskou záležitostí, dějiny vědy jsou dějinami lidských osudů.“ Toto nenápadné a zdánlivě samozřejmé zjištění obsahuje další důvod, proč je zájem o minulost vědy důležitý. Věda je vždy více než pouhým postupným zákonitým, tj. nutným zjevováním vždy už platné pravdy o vždy už dané, stálé a hotové skutečnosti.

Rádl pokrok poznání v dějinách vědy nepopírá; ten však nepředstavuje vlastní předmět dějepisce. Historik vědy totiž nesmí vycházet z žádné předem dané představy o cíli, k ně-

Upravená verze úvodu ke knize.

Mgr. Tomáš Hermann (*1974) vystudoval filozofii a historii na Filozofické fakultě UK v Praze. V Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a jako odborný asistent na katedře filozofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty UK se zabývá dějinami české filozofie, biologie a historických věd.

Doc. RNDr. Anton Markoš, CSc., (*1949) vystudoval Přírodovědeckou fakultu UK. Na katedře filozofie a dějin přírodních věd na Přírodovědecké fakultě UK se zabývá teoretickou biologii. Napsal knihy *Povstávání živého tvaru* (Vesmír 1997), *Tajemství hladiny* (Vesmír 2000) a spolu s Jozefem Kelemenem *Berušky, andělé a stroje* (Dokořán 2004), s T. Daňkem *Život čmelákův* (Pavel Mervart, Praha 2005).

Prof. RNDr. PhDr. Zdeněk Neubauer (*1942) vystudoval Přírodovědeckou fakultu UK a Filozofickou fakultu UK. Zabýval se molekulární genetikou, bakteriologií a virologií, mykologií, počítačovými vědami a dějinami věd. Přednáší filozofii přírodních věd na PřF UK i na FF UK. Je autorem řady knih, např. *O přírodě a přirozenosti věcí* (Malvern 1998), *Golem a další příběhy o kabale, symbolech a podivuhodných setkáních* (Malvern 2002), *O Sněhurce aneb Cesta za smyslem bytí a poznání* (Malvern 2004), s T. Šrdlantem *Skrutá pravda Země* (Mladá fronta 2005).

muž věda směřuje; taková představa totiž závisí na stavu současné vědy a s ním se i mění. Předmětem dějepisectví vědy je její minulost, a ta nezávisí na jejím přítomném stavu, naopak: to nynější kritéria závisejí na minulých událostech, z nichž povstala. Náleží sem jak dějiny „pravdy“, tj. toho, co dnes za pravdu uznáváme, tak i dějiny „omylů“, toho, co dnes za mylné považujeme. Historikovým předmětem je celá epopej „dobrodružství poznání“. Dějiny vědy – uzavírá Rádl – se svou povahou nikterak neliší od dějin politiky nebo náboženství. Věda je především lidskou záležitostí, lidským údělem, odehrává se skrze osudy jednotlivců – myslitelů, badatelů, objevitelů – jak úspěšných a vlivných, tak neúspěšných a zapomenutých. Předmětem Rádlova dějepisného vypravování, jak sám na jednom místě uvádí, byly „ne abstraktní pravdy, nýbrž konkrétní lidé, čemu věří a jak věří, způsob, jakým pod dojmem své víry se dívají na svět“.

Zdá se podivné, že v knize o dějinách vědeckých teorií vystupuje takto významným způsobem cosi, co Rádl nazývá střídavě vírou, osobní pravdou či přesvědčením. Názory, postoje a představy konkrétních lidí mají zjevně přednost před abstraktní pravdou. Rádl totiž dospěl k poznání, že objektivita vědy, dosahovaná pomocí jejích racionálních nástrojů, ať pojmových, myšlenkových, technických či institucionálních, je vlastně jen opakovaně sjednáváný konsenzus – dohoda pro možnost komunikace, tj. součinnost v poznání, sdělování poznatků, sdílení vědění a společný podíl na poznávané skutečnosti. Historie tohoto neustálého „sjednávání“ světa v proměnách časů se mu stává vlastním předmětem zkoumání a také otázkou, která v sobě skrývá neustálé napětí. Vědění se ustavuje v historických událostech vždy jedinečného setkávání obou faktorů: nadání a podání.

Objevem dějinnosti poznání Rádl o půl století předešel teoretiky a historiky vědy, jakými byli K. Popper, T. S. Kuhn nebo P. Feyrabend a další. Ti se vedle našeho Rádla jeví v jistém smyslu pouhými epigony. Svými zjištěními, že vědecké poznání je v podobě průběžného objektivistického konsenzu neustále vystaveno novým sebedestrukčním, že neroste pokrokem, nýbrž se proměňuje dramatickými zvraty a transformacemi, halasně dělali „díru do světa“. Naproti tomu Rádl zřejmě měl takovouto představu dějinnosti vědy a evoluční pojetí pravdy z ní plynoucí za samozřejmé. Snad tomu bylo proto, že evoluční povaha vědy se Rádlovi ukázala na příkladu teorií biologických, na dějinách poznání živého; biologie se takto předvedla biologovi, zaměřenému z povahy věci na proměnlivost a vývoj svého předmětu, a evolučně uvažujícím. Naproti tomu pozdější filozofové vědy došli ke svému evolučnímu či revolučnímu vědosloví na základě zkoumání tradičních vzorů – fyziky, chemie, astronomie a matematiky, jejichž předmět se zdál pevněji určený a neměnný; tím otřesnější bylo jejich zjištění.

Rádl, sledující dějiny teorií biologických, v prvním svazku opakovaně naráží na skutečnost, že novověká přírodověda byla při svém

vzniku určena zejména mechanikou a fyzikou. Proto život působil od samého začátku jaksi rušivě: jeho svébytnost nebyla vědou ani rozpoznána – natož akceptována a využita. Vždyť nová zvláštní věda s názvem biologie se rodí teprve na začátku 19. století! Živé bylo vystavováno snaze zahrnout vše pod tytéž obecné zákony mechaniky, fyziky či chemie. Nauku o živém – jak nám předvádí Rádl – dobrá společnost zakladatelů novověké vědy mohla směle vyloučit. Většina biologů, fascinována čistotou a bezrozporností tehdejší fyziky, se vydala klopnotnou cestou fyzikalizace živého – i za tu cenu, že se jim z jejich vědy život opakovaně vytrácel. Jiní se s nimi přeli na život a na smrt a tomuto umrtvování se pokusili vzdorovat. Ani oni se však nevymanili z fascinace ideálem fyziky a raději navrhovali prapodivné, ba ezoterické teoretické konstrukce, kterými chtěli naopak fyziku o život obohatit. Takové teorie byly těžko přijatelné a hned následující generace jim přestávaly rozumět. Tak mechanici i vitalisté činili vše, aby udělali ze života vědu; přispěli však k jeho pochopení? Čtyřsetleté dějiny těchto zápasů nám Rádl podává z pohledu situace na přelomu 19. a 20. století.

Zvrat v našem vztahu ke skutečnosti a změna v pohledu na postavení člověka v kosmu se podle Rádla ohlásily v předminulém století v evolučním učení, tedy právě na půdě biologie. Toto znamení Rádl jasnozřivě postřehl a skvěle vystihl v rozsáhlých výkladech druhého svazku. Jeho výklad Darwinovy teorie jako pokusu nahradit tradiční vědeckou racionalitu historickou narativitou (vysvětlit vyprávěním) představuje zlatý hřeb jeho díla. Rádl ukazuje, že vývojová nauka nebyla vůbec „vědecká“: znamenala faktický rozchod s tradiční vědeckostí, a tím i s celou duchovní tradicí západního myšlení. Jeho rozbor „sporů o Darwina“ a následných osudů vývojové nauky patří ke skutečným myslitelským skvostům, jejichž zásadní přínos zůstal nedoceněn. Rádl ukázal, že klasický darwinismus byl skutečným pokusem postavit biologické myšlení nikoliv na racionalismu, nýbrž na

Kresba
© Vladimír Renčín.

dějinnosti. Právě my můžeme vidět, jak současná neodarwinistická syntéza, jejíž nástup Rádl rozpoznal už u Weismanna, jde vlastně proti smyslu původního Darwinova učení. Jako by biologie byla opět vedena snahami – dodnes úspěšnými – dopad evolucionizmu prostřednictvím neodarwinistických výkladů co nejvíce zmírnit, a tak zneškodnit, či alespoň zamaskovat fatální důsledky původního vývojového scénáře ani ne tak pro náboženství a víru (jak se stále má za to), jako pro samotný racionalismus objektivní vědy. S neodarwinizmem Rádl v té či oné formě počítá a heslo „Darwinizmus jest mrtev!“ znamená právě konec darwinizmu klasického, jeho transformaci do racionalizované nauky. Jako Darwinova vývojová nauka odhalila dějinný rozměr živé přírody a postavila jej proti představě neměnné skutečnosti, tak Rádlový dějiny poznání života nám otevírají dějinný obzor poznání a předestírají jej na důkaz proti předsudku neměnné objektivní pravdy.

Jestliže se věda vyvíjí, pak v podobném smyslu, v jakém se vyvíjí život podle klasického darwinizmu: každý skutečný vědecký výkon, poznatek, pojem, teorie, metoda nebo doktrína jsou jedinečné, a tudíž přinášejí s sebou něco nového, co obohacuje nejen nás (naši znalost skutečnosti), nýbrž skutečnost samu, tak jako každý nový druh, který se objeví na tváři planety. Ta jím v nějakém smyslu rovněž činí novou zkušenost o sobě, a v ní se pak vyvíjí její nová skutečnost. Ovšem zkušenost v jakém smyslu? A co dnes míníme vývojem skutečnosti? Dejme ještě jednou promluvit Rádlovi: „Jako v mnoha ostatních hlediscích věříme obvykle, ... že lidé rozuměli tenkrát pod zkušeností totéž co my dnes. Chybějí nám kritické dějiny pojmu zkušenosti, stejně jako dějiny většiny jiných ve vědě užívaných pojmů. Takové dějiny by nás poučily, že pojem zkušenosti, který užívá moderní věda, se časem mění.“ Tímto prizmatem ať čtenář přijímá předkládanou knihu.

Tři ukázky z překladu Rádlových Dějin

Paracelsův odchod ze scény (díl 1., kap. 2, s. 93–95)

Snadno se řekne, že lékař musí vyléčit všechny nemoci, hůř se ale drží na uzdě posměch přihlízejících, když pacienti přesto umírají. Paracelsus v takových případech obvykle poukázal na to, že nemoc byla příliš dlouho zanedbávána, na Boží vůli, bez níž ani vlas z hlavy nepadne, a zvláště na doktory, kteří nemocné tak utrápili, že jeho pomoc prý přišla příliš pozdě. Lehko se řekne, že pravým základem medicíny je ctnost, ale i Paracelsus musel jíst, a když mu někdo upřel požadovaný honorář, stěžoval si u soudu. Byly ostatně momenty, kdy i objektivně uvažujícím lidem přicházelo zatěžko Paracelsa následovat. Jeho fanfarónství vzbuzovala posměch a jeho nekritičnost živila nevěru. Moudřejší lidé už nevěřili v čarodějnice, v hádání z ruky a z hvězd. Paracelsus ale uváděl pověry tohoto druhu skoro jako vlastní podstatu svého nového umění. I jeho zevnějšek byl podivný. Malé postavy, bez bradky,¹ předčasně zestárlý, vypadal prý vedle ostatních profesorů „jako vozka“. Snad už tehdy chodil se svým těžkým mečem (chlubil se, že jej dostal od jednoho kata), byl hněvivý jako kohout, netešaný jako pařez a měl zálibu v nejšťavnatějších a nejlidovějších nadávkách. Jeho podivinství okolo něj shromažďovalo posluchače nejrůznějšího ražení, také bradýře a chirurgy, kteří nikdy nebyli imatrikulováni na univer-

zitě. Se svými posluchači žil kamarádkým způsobem.² Tato společnost jistě přijímala Paracelsovy urážlivé řeči o doktorech se zvláštním zadostiučiněním.

Doktoři se cítili uraženi. Ze své strany Paracelsovi vytýkali (nikoli neprávem), že se před nástupem do svého úřadu vyhnul předepsaným zkouškám, že neoprávněně zastává dva úřady, profesuru a úřad městského lékaře, že kazí mládež, a s rozhořčením se ukazovalo na jeho nactiutrhaní lékařskému stavu. Podařilo se jim uzavřít Paracelsovi přístup do univerzitních prostor a odepřít jeho posluchačům doktorát. Paracelsus se rozzuřil a nadával, jak se jen za renesance nadávalo: „hřmotí v Raimundovi (Lullovi) jako svině v korytě“, uličníci, lháři, hanebníci, funebráci, tahači zubů, nunváři, všiví sofisté, rasové, lékaři telat, volové. „Svatý Jan nemohl v apokalypse vidět divnější obludy, než jsou oni“ a ještě jiná slova, která dnes nemohou být vytištěna,³ to byl hlas lidu, ale i doktoři se dali po svém způsobu slyšet: Povídal se, že Paracelsus přednáší jen proto německy, že neumí dost latinsky, že svou vědu odněkud opsal, že pochází kdovíodkud a snad vůbec není doktorem, že musel utéci ze Štrasburku, že je ateista a nechodí do kostela, že je opilec, eunuch a tulák, že umí léčit leda syfilis atd.⁴ Zápasily tu spolu dva světy, a kdo má uši k slyšení, může z křiku těchto potupných řečí zřetelně poznat oba světové názory. Skandál dosáhl vrcholu, když se

jednou v neděli ráno našel na branách veřejných budov přibitý tištěný pamflet (text viz Sudhoff 1898, II, 35), v němž nějaký anonym (i to je výmluvné) vydal veřejnému posměchu vše, co se obvykle proti Paracelsovi uvádělo, a to v dobrých latinských verších, které nepostrádaly vtip: pomlouvá prý Galéna, léčí pacienty cibulí a česnekem, nemá v hlavě všechno v pořádku, je alchymista, s oblibou užívá směšná nová slova, není hoděn ani pást svině, prý se už jednou chtěl oběsit, ale v poslední chvíli se rozhodl žít a založit novou vědu atd. atd. - všechno věci, které si musí prožít každý, kdo se pustil do boje za novou myšlenku.

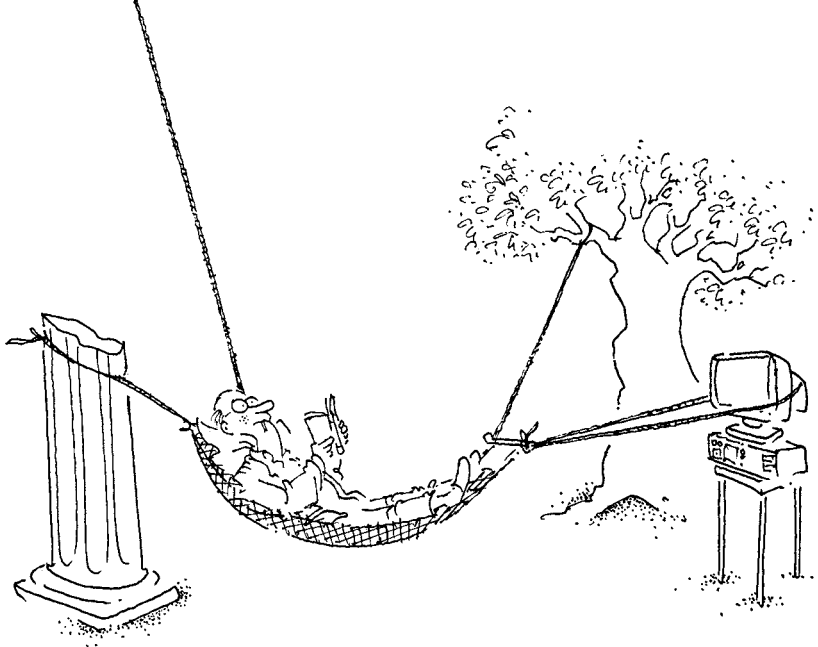
„Taková všivá sprostota by rozzuřila i hrdličku!“ volal Paracelsus - jak by nerozzuřila jeho? Podal stížnost na magistrát. Snad by se na aféru zapomnělo, kdyby právě naneštěstí náhle nezemřel mocný Paracelsův příteluvce Frobenius. Vinu na jeho smrti dávali Paracelsově metodě léčení: prý nemocnému předepsal příliš silnou dávku opia. Nadto Paracelsus prohrál proces proti jednomu pacientovi kvůli honoráři, a jak už byl hrubý, vyjádřil se o magistrátu velmi nezdvořile (snad v tištěném pamfletu). Před hrozcím zatčením musel v noci z Basileje utéci do Alsaska (1528). Rektor univerzity se mu snad nějakou dobu snažil umožnit návrat, ale nadarmo. Roku 1529 pak v Basileji zvítězila reformace a univerzita věrná katolicismu byla zavřena.

Paracelsus tak po dvou letech univerzitní profesury ztratil slávu tohoto světa. Jeho loučení s Basilejí bylo jistě smutné. Hořel pro vědu, pravdu a spravedlnost a zpočátku s pocitem triumfu viděl, jak on, chudý poutník s nejtemnější minulostí, je přijímán výkvetem inteligence. Stal se doktorem, profesorem, městským lékařem, kolegou světově proslulých osobností, a teď to bylo všechno pryč. Musí utíkat uprostřed zimní noci blátem a sněhem jako psanec, je tam, kde byl, když pil na bratrství s cikány. Proč tento trpký osud - snad proto, že chtěl druhým ubližovat svými urážkami? Nikdy nepřipustil toto vysvětlení. Věděl sice, že se nedovedl chovat tak slušně jako ostatní, domníval se však, že všichni rozuměli, jak to myslel, že uznávali jeho dobrou vůli.

Jak se doba stala zralou pro darwinismus (2. díl, konec 8. kapitoly, s. 105-106)

Tak se čas naplnil: vládla nespokojenost se stavem věcí a vystupovali proroci, kteří připravovali cestu Darwinovi. Smáli se naturfilosofii, cítili prázdnotu morfologie a také idealistické jádro Baerovy embryologie přestalo být moderní. Proroků bylo mnoho: v Anglii Mill se svou induktivní logikou, Lyell s geologií, Spencer se syntetickou filosofií; ve Francii pozitivismus, v Německu materialismus a Schleidenova vývojová metoda. Ti všichni později uznali v Darwinovi svého mistra.

Když se tedy čas naplnil, jaký význam je třeba přisoudit Darwinovu vystoupení? Našla doba v Darwinovi skutečně jen svého tambora, jak řekl básník? Tambora, který dodává

neviditelnému, ale přesto přítomnému jednotlivému vojenskému duchu výraz viditelný jen zvenčí? Nebo, jak touž myšlenku formulují přírodovědci, spočíval jeho význam jen v tom, že potvrdil a přepracoval to, co doba neurčitě cítila? Tento názor je jistě nesprávný; avšak jak nalézt správný vztah samostatně myslícího jednotlivce k myšlenkovým proudům společnosti?

Vědecká díla jsou jistě stejně tak projevy individuality jako díla umělecká; neméně jisté je, že dnes jsme ve vědě málo ochotní to uznat; dnes věda jako sociální fenomén získala takovou moc, že se v ní zájem jednotlivce zcela ztrácí. Ale to je jistě jen přechodná nálada, která brzy ustoupí nějaké lepší. Věda přestane být babylónskou věží a badatelé už nebudou považováni za její zedníky. Triumf vědy se už nebude spatřovat v pyšných stavbách, v přístrojích z kovu a skla, v akademiích a učené společnosti, už nebude všeobecnému hlasovacímu právu odborníků dovoleno, aby diktovalo jednotlivci, co smí a nesmí. Naučíme se nahlížet, že jako jen Dante mohl napsat Božskou komedii, jako jen Kolumbus mohl najít ve své duši sílu podniknout cestu kolem světa, tak byl jen Linné s to sepsat svůj systém přírody, jen Haeckel své Přirozené dějiny stvoření, jen Darwin svůj Vznik druhů; přijde čas, kdy se význam těchto činů bude oceňovat nikoli podle jejich vztahů k lidstvu, nýbrž podle toho, co je nad ně povzneseno, podle jejich individuality.

Je pravda, že Darwinova kniha odpovídala náladě doby. Ale ještě více je pravda, že Darwin neřešil otázku o původu druhů jako otázku diktovanou mu lidstvem. Aniž věděl, že taková otázka visí ve vzduchu, hledal odpověď na své vlastní otázky, na které připadl vlastním myšlením. Myšlenka, že dnešní druhy vznikly z jiných, které už se nevykytují, v něm vyvstala v Jižní Americe, když tam srovnával vyhyňulá zvířata s dnešními a studoval souvislost mezi zvířeny různých oblastí. Potom spojil svou myšlenku o vzniku druhů s Lyellovými názory o pozvolných proměnách zemského povrchu, a posléze začal sbírat materiál z cizích spisů. V tom, vě-

Kresba
© Vladimír Renčín.

1) Soudím tak podle vyobrazení, zvláště podle těch v Netzhammerovi (1901, s. 147).

2) V jednom dopise je tituluje slovy, která naznačují mnohé: *combibones optimi*, tj. „nejlepší spolupitci“ (Lessing 1839, 33).

3) Skoro každý Paracelsův spis obsahuje takové nadávání.

4) V nadávání se Paracelsovi protivníci vyznali stejně dobře jako on. Erastus o něm píše, že je „nebezpečnějším kacířem než ariáni, mohamedáni a Turci, že je blázen, bestie, nejpotrhlější tmář, nejnestydatější podvodník“; nechává se dokonce strhnout k silně rozhořčeným výrazům: „takový nesmysl chrochtá tato svině“ atd.

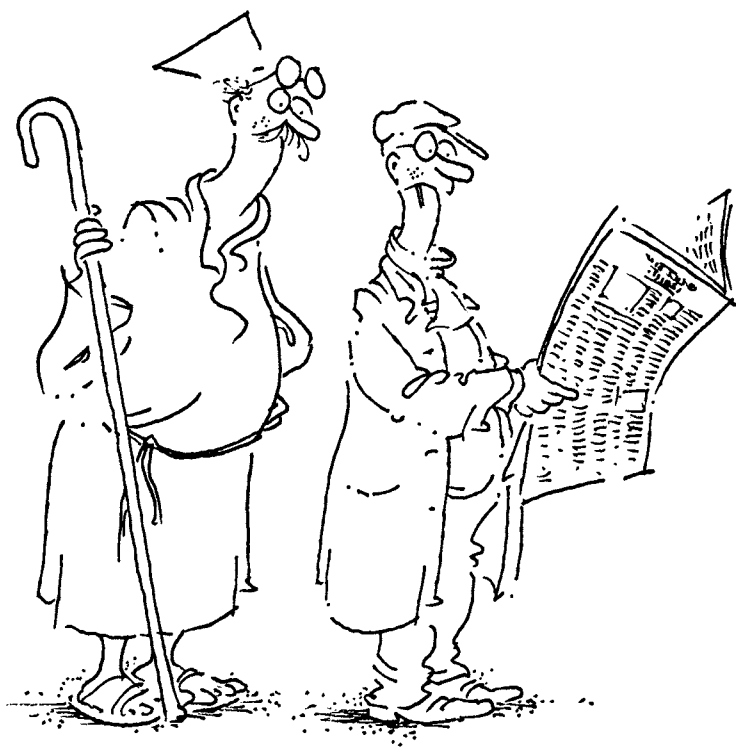
KOMENTÁŘ VYDAVATELŮ

Tohle jsou nádherné pasáže vyzdvihující momenty, kterých si dnes málokdo v Darwinovi povšimne. Nemyslíme teď konstatování, že *Původ druhů* je zkladatelským dílem ekologie, ale poznání ještě hlubší, které nešlo pod nos současníkům a irituje i Rádlu. Tím poznáním je, že svět není řízen vyššími principy, idejemi, zákony, nýbrž že je neustále sjednáván svými obyvateli. Zatímco, jak poukazuje Rádl, u myslitelů jako Lamarck nezáleželo na hekatombách a katastrofách, protože všechno se dalo znovu restaurovat podle neměnných principů, které se zničit nedají, Darwin upozorňuje na význam existence každé jedné bytosti – každá z nich hraje roli při zjednávání budoucnosti světa (viz v tomto ohledu Kauffman 2004). Jinými slovy: tím, že se jedna konkrétní bytost objeví na světě, se ten svět už změnil a někam jím se posouvá i jeho trajektorie do budoucna. Tento historický pohled na evoluci přiznávající živým bytostem aktivní účast na dění byl záhy potlačen, protože by činil vědu komplikovanou, ne-li nemožnou; i to Rádl dobře chápe. V dnešních neodarwinistických příbězích o sobeckém genu, nebo třeba v sociobiologii, jsou živé bytosti opět jen pasivními objekty, nikoli konajícími subjekty. Následující odstavce, které mluví o přírodním hospodářství a sociologii přírody, ještě více podtrhují tento zapomenutý aspekt Darwinova učení. Zvířata a rostliny si samy dávají zákony – jaká to troufalost – vždyť tím přiznáváme, že život je nadřazen fyzice. S heslem „La nature va d'elle-même“ se ve fyzikalizující vědě, postavené na bezčasových zákonech, daleko nedostaneme! Vidíme, jakými různými cestami může ten, kdo chce, najít „vitalistické“, tj. fyzice a chemii odporující tendence snad u každého biologa. Strach z vitalistického nařčení pak vede biology k neuvěřitelně silné autocenzuře (a cenzuře kolegů), a to i dnes, 80 let po vzniku kvantové fyziky, která rázně zametla s tímto druhem „fyzikalismu“.

Ještě jednou upozorníme na fenomén tzv. sociomorfního modelování. Je s podivem, jak lidé vnímají skutečnost prismaticem své vlastní kultury. Často se přemítá o tom, proč na myšlenku „darwinovské“ evoluce nepřišel už Aristotelés či někdo po něm, proč se muselo na Darwina čekat tak dlouho. Inu proto, že liberální učení se objevilo až koncem 18. století jako popření hierarchického uspořádání společnosti zakotveného v Bohu. Pak už to čekání na Darwina netrvalo ani sto let. Podrobněji o sociomorfním modelování viz např. Komárek 2000. T. H., A. M., Z. N.

řím, spočívá Darwinův vztah k myšlení doby: sám z vlastní síly stanovil problém, avšak tím, že ho spojil s myšlenkovými proudy své doby, zodpověděl ho v duchu této doby. Tímto způsobem se individualita obvykle přizpůsobuje proudům vládnoucím ve společnosti. Ale to předbíháme.

Kresba
© Vladimír Renčín.

Darwin

(9. kapitola, s. 110–111; s komentářem vydavatelů)

Všichni autoři před Darwinem, Lamarcka nevyjímaje, viděli v přírodě jednotlivá zvířata a jednotlivé rostliny propojené do vyšší jednoty zákony podobnosti těl a funkcí. Často sice hovořili o přírodě, avšak toto slovo u nich znamenalo duchovní (nebo i mechanický) princip, který podle všeobecných zákonů generuje jednotlivé projevy. Jedinec v přírodě, jeden člověk, jedno zvíře, jedna rostlina, ale i menší nebo větší seskupení jedinců neznámená pro toto pojetí nic víc než výraz věčného zákona. Záhuba jednoho, deseti, sta zvířat, zničení celého světa znamená jen tolik, že zmizely viditelné projevy nezničitelných zákonů, zákonů nezávislých na životě a smrti.

Avšak pro Darwina, syna praktické Anglie, spočívala příroda v jejích částech a smrt každého jednotlivého individua pro něj znamenala proměnu přírody; smrt deseti, sta zvířat znamenala desetkrát, stokrát větší proměnu. Ve smyslu národohospodářských teorií považoval celou živou přírodu za společnost, za stát, který sestává ze zvířat a rostlin jednajících podle vlastních pudů. Jako byl stát vydáván za jednotu sestávající z jedinců, jejichž egoistické zájmy jsou omezovány jen egoismem ostatních, tak Darwin uchopil organickou přírodu jako celek složený z individuů, která sledují své individuální zájmy [viz rámeček na této straně].

Byla to nová a velkolepá představa přírodního hospodářství, v němž zvířata a rostliny měly být členy společnosti, občany přírody analogickými občanům státu. Liberalismus upíral státu oprávnění dávat zákony, které by narušovaly právo jednotlivce. Také Darwin neustále potíral víru, že příroda je ovládnána nějakým vyšším zákonem, který reguluje vzájemné vztahy živých bytostí: jen zvířata a rostliny samy si dávají zákony svým egoistickým způsobem života. Sotva by se dalo pochopit, jak mohl Darwin tak silně ovlivnit sociologické teoretiky, kdybychom nevěděli, že sama jeho nauka představuje sociologii přírody, že Darwin přenesl na přírodu ideál anglického státu vládnoucí v jeho době.

Od Malthuse převzal Darwin i logiku. Na základě pozorování jednotlivců stanovil určité pravidlo (rychlé přibývání individuí), a pak uvažoval, jaké důsledky by tento fakt v přírodě měl, kdyby platil sám o sobě. Došel k závěru, že rozmnožování musí vést k boji o život, a takto zkonstruovaný závěr nazval přírodním zákonem.

Laissez faire, laissez passer; la nature va d'elle-même⁵ – to bylo slavné heslo oněch dob. Jeho praktické části se politikové dovolávali proti vůdcům státu, aby zabránili každému jejich zasahování do práv občanů. Laissez faire, laissez passer bylo negací staré zásady, že moc králů pochází od Boha. Darwin, teoretik, převzal druhou část hesla a napsal knihu na téma, že v přírodě nejsou žádné božské zákony: la nature va d'elle-même!

5) Pozn. vyd.: Volně přeloženo „Dejte věcem volný průběh, příroda si poradí“.